

Skadelig spildevandsafledning. Et par gamle miljøsager.

I årene 1900-05 blev de fleste gader, der lå inden for afgrænsningen: Vestervold, Nørrevold, Østervold og Varde Å kloakeret. Før kloakeringen løb byens spildevand i åbne rendestene, der fulgte terrænets naturlige fald og således førte det urene vand enten ned i åen eller ud over marker og enge. Disse forhold havde Vardeborgerne levet under i mange hundrede år. Men da såvel husholdningerne som private og offentlige virksomheder i slutningen af forrige århundrede udledte en stadig større mængde forurenat vand, begyndte folk at stille krav til politikerne om at få forbedret miljøet.

Kræmmergade tegnet 1880 af Emilie Mundt.

Til venstre ses manufakturhandler J. C. Smidts forretning.

I. Spildevandsafledning.

Siden begyndelsen af 1880'erne havde der været et slagteri i Kræmmergade nr. 3 (i dag slagterforretning). Fra Fiskergadekrydset var gadens spildevand oprindeligt løbet ned mod Torvet, hvor det sammen med vandet herfra fortsatte gennem Præstestræde (i dag Torvegade) og Brogade. For enden af Brogade blev det ført under Skovbogade (nu Storegade) i en såkaldt stenkiste, og så ledtes det ud over engen øst for gaden, hvor Vestjysk Automobillager nu har til huse.

I 1877 havde avlsbruger J.P.Lind, som boede i krydset Brogade/Præstestræde, fået tilladelse til at nedlægge en 12 tommers rørledning, der opfangede vandet, før det løb om i Brogade. Avlsbrugeren brugte nu spildevandet til at overrisle sin eng, der lå mellem afslutningen af Præstestræde og åen. Præstestræde (Torvegade) blev først

forlænget i forbindelse med bygningen af Torvegadebroen i begyndelsen af 1930'erne. Hen på sommeren 1885 fik Varde byråd et brev fra manufakturhandler J.C.Smidt, hvis forretning lå på hjørnet af Kræmmergade og Torvet(se forsidebilledet). I skrivelsen blev der fremsat følgende klage:

Til Varde Byraad!

Som det muligvis vil være det ærede Byraad bekendt har jeg i flere Aar været i høj Grad forulempet af raadent Vand, Blod og andet Affald fra Varde Svineslagteri idet samme, der løber forbi min Eiendom, udgyder til sine Tider en Stank, der næsten ikke er til at udholde. Jeg har ofte henvendt mig til Politiet desangaaende, og jeg er overbevist om, at der er gjort alt fra dets Side, men uden heldigt Resultat. Jeg har nu tilladt mig, at henvende mig til Ingeniør Schjerff¹ angaaende et Kloakanlæg, og han har beredvilligt udarbejdet en Plan og et Overslag, hvilket følger.

Jeg tillader mig hermed at lade det ærede Byraad skjænke Sagen fornødent Overveielse om det muligen kunne lede til, at en Kloak for Communens Regning maa blive anlagt og derved Ulempen hævet.

Varde d. 1. Juli 1885.

Ærbødigst

J.C.Smidt.

Den kloakeringsplan, som klageren skrev, at han havde vedlagt, findes ikke i kommunens arkiv. Men byens største avis, Ribe Amtstidende, havde hørt om henvendelsen og kunne berette, at udgifterne var beregnet til 1.835 kr. Det var et forholdsvis stort beløb, når man tager i betragtning, at byens samlede udgifter til gader og veje i 1884 havde været 1.022 kr. og den sum, der stod opført i kommunens regnskab under "Offentlig Reenlighed" var på 200 kr. som var brugt til betaling for fejning af Torvet, tømning af stenkisterne for slam o.l. J.C.Smidt omtalte også, at han uden større held havde henvendt sig til politiet. Politimesteren, der havde kontor på Rådhuset, havde uden tvivl både kunnet se og lugte spildevandet fra slagteriet. Han var også formand for sundhedskommissionen, og havde med henvisning til sundhedsvedtægtens § 25 og 27 nok kunnet få forbedret forholdene. I § 25 stod, at virksomheder, der kunne blive til skade for sundheden f. eks. slagternes kødudsalg, skulle indordne sig under de forskrifter, som sundhedsmyndighederne anså for nødvendige. § 27 sagde, at fra sådanne virksomheder "maa ildelugtende Afløb til Gadens Rendesten alene ske i den tidlige Morgenstund, hvorved det tillige skal af Sundhedskommissionen strengt paaagtes, at Rendestenen tilbørligt efterskylles med rent Vand."

Men C.L.Lendrop var som kongelig udnævnt byfoged ikke blot politimester. Han var også leder af byrådet d.v.s borgmester. Dette embede bestred han fra 1880 til 1885, og det fremgår af sagens akter, at da slagteriet fik byrådets tilladelse til at begynde sin virksomhed, så blev der ikke stillet særlige betingelser til dets spildevandsafledning.

Hvis man nu krævede, at slagteriet skulle bringe forholdene i orden, så ville resultatet blive, at virksomheden for egen regning anlagde en lukket ledning, der kun kunne bortlede det snavsede vand fra slagteriet.

Der var imidlertid andre erhverv i byen, der udledte stinkende vand, f. eks garverierne. Hvis manufakturhandlerens klage fik til følge, at et firma blev tvunget til at kloakere, så ville byrådet også blive nødt til at pålægge andre at gøre det samme, hvis der kom en klage fra borgerne. Et sådant virvar af private kloakledninger ville ikke være særlig rationelt. Men tanken om udgifterne til en alternativ løsning: anlæggelsen af et offentligt kloaksystem, kunne nok få det til at løbe koldt ned ad ryggen på alle medlemmer af byrådet, selvom de i deres stille sind sikkert vidste, at byen skulle kloakeres i en ikke al for fjern fremtid. Byrådet viste da heller ikke noget større engagement, da Smidts klage lå på dets bord d. 13/7 1885. Det blev vedtaget, at udsætte sagens behandling til næste ordinære møde i august måned. Da byrådet trådte sammen 3/8 forelå der yderligere to skrivelser fra klageren. Den ene var en udtalelse fra læge C.A.Larsen², der lød:

Ifølge Opfordring skal jeg villig erklære, at jeg personlig ofte har haft Leilighed til at observere, at Rendestenen i Kræmmergade fra Sparekassen ud igjennem Præstestræde har været i en mod al Hygiejne stødende Tilstand. Ethvert normalt konstitueret Syns- og Lugteorgan er tilstrækkelig uden nogen som helst detailleret Undersøgelse til at konstatere Rigtigheden af denne Paastand. Det vil ikke være uden for Sandsynlighedens Grænser, tværtimod, at en Rendesten i en Tilstand som den Omtalte, vil kunne danne Udgangspunkt for Infektion af forskellig Art og navnlig ved Sommertid. Personligt har jeg ofte undret mig over, at Beboerne ud for nævnte rendesten om Sommeren tør driste sig til at lukke Vinduer op til Gaden, da dette i alle Tilfælde ikke kan være uden Fare. Selv skulde jeg have meget imod at bo paa det nævnte Strøg under Rendestenens nuværende Tilstand.
C.A.Larsen

Foruden denne erklæring var der et brev fra J.C.Smidt selv. Her skrev han, at nogle af gadens beboere var villige til at give 900 kr. til anlæget - d.v.s. knap halvdelen af de beregnede omkostninger.

Det var uden tvivl det sidstnævnte brev, der gjorde størst indtryk på byens styrelse. Den vedtog at anlægge en kloak, der af hensyn til et fremtidigt, mere omfattende kloakanlæg skulle have tilstrækkeligt store dimensioner. Men arbejdet skulle først sættes i gang, når man var absolut sikker på, at halvdelen af udgifterne ville blive afholdt af private. Tre af Højres byrådsmedlemmer³ stemte dog imod med den begrundelse, at konsekvenserne kunne blive uoverskuelige, og at et sådant anlæg var mere tiltrængt andetsteds i byen. Byrådet havde dog stadig ingen hast med at få gjort

noget ved sagen, idet der først på mødet d. 14/9 blev nedsat et udvalg, der skulle afgive indstilling om anlæget.

Derefter skete der ikke noget de næst to år. Den 13/1 1888 var der et punkt på dagsordenen om en skrivelse fra J.C. Smidt vedrørende en kloak i Kræmmergade. Det blev besluttet ikke at svare, fordi man i nær fremtid ventede at høre fra udvalget. Svaret forlå til mødet d. 5/3, og byrådet vedtog at følge udvalget og ikke anlægge kloakken. Hvilke argumenter udvalget havde fremført kendes ikke, da betænkningen ikke findes blandt sagens dokumenter, hvad ovennævnte brev fra J.C. Smidt heller ikke gør. Ribe Amtstidende skrev 6/3, at man på mødet havde rost slagteriet for at have forbedret afløbsforholdene. Men avisen skrev ikke noget om, hvilke foranstaltninger slagteriet havde truffet for at forbedre miljøet i Kræmmergade. Dermed var sagen foreløbig afsluttet.

Slagteriets forbedringer var imidlertid ikke tilstrækkelige til at klare det stadigt stigende antal slagtninger og den deraf følgende større mængde spildevand. Den 26/1 1892 skrev J.C. Smidt på ny et brev til byrådet.

I mellemtiden var byens sundhedsvedtægt fra 1860 blevet fornyet. De enkelte paragraffer var blevet præciseret, og nye bestemmelser var kommet til. Ligesom den gamle vedtægt sluttede den nye med at pålægge byens styrelse at sørge for, at hver husejer fik et trykt eksemplar af reglerne.

J.C. Smidt havde næppe været i besiddelse af den gamle vedtægt. Men han kendte paragrafferne i den nye, for i brevet henviste han til de relevante steder i bestemmelserne, og han sluttede med en trussel om at henvende sig til ministeriet, hvis der ikke skete noget denne gang. Nu kom der skred i sagerne. Klagen blev behandlet på mødet d. 7/3 og ved samme lejlighed blev der nedsat et udvalg til at se på problemerne. Udvalget arbejdede hurtigt og effektivt. Det anmodede statsbaneingeniør Hein om at udarbejde en plan for et kloakanlæg fra Fiskergade / Kræmmergade krydset og hen til J.P. Linds rørledning for enden af Præstestræde.

Planen var klar d. 25/4, og den blev enstemmigt vedtaget, da byrådet mødtes 13/6 1892. Den på efteråret blev der lagt 6 tommer rør fra Fiskergade ned til slagteriet, og herfra blev vandet i 9 tommer rør ledet ned til Præstestræde, hvorfra en 12 tommer ledning sørgede for, at vandet kom hen til avlsbruger J.P. Linds allerede eksisterende rør for enden af gaden. Varde havde hermed fået sin første lukkede kloakledning, og J.P. Lind kunne stadig bruge spildevandet til at overrisle og gøde sin eng.

Skønt byens styrelse efter manufakturhandler Smidts trussel om at klage til ministeriet havde haft travlt med at få arbejdet gjort færdigt, så havde man ikke i skyndingen glemt løftet om, at nogle af Kræmmergades beboere var villige til at

betale ca. halvdelen af udgifterne. I den enstemmigt vedtagne udvalgsbetænkning stod der: for "at den Afgjørelse Byraadet træffer i denne Sag bliver en saadan, at den kan afgive Præcedens for fremtidige lignende Tilfælde -- formener Udvalget det heldigt og rigtigt at opstille som et ledende Princip, at Halvdelen af Bekostningen ved Kloakanlæg kan afholdes af Bykassen naar -- den anden Halvdel afholdes af Beboerne, som faae et saadant Anlæg forbi deres Eiendomme. Herved vil der blive Udsigt til efterhaanden at faae et Kloaksystem gennemført uden uoverkommelige Ofre fra Kommunens Side, og paa den anden Side vil Kravet om Tilskud fra Beboerne være tilstrækkelig Garanti for, at et Forlangende om Kloakanlæg ikke vil fremkomme uden at et saadant er paatrængende nødvendigt." - Udgifterne til projektet blev godt og vel 2.200 kr. og heraf måtte de berørte ejendomsbesiddere i Kræmmergade betale 1.100 kr.

Sådan kom det dog ikke til at gå, da det store kloakeringsarbejde gik i gang foråret 1900. Byrådet vedtog at lade kommunen udrede alle udgifterne. Men der må have været nogle skatteborgere, som har følt sig snydt, for områderne, uden for den tidligere omtalte afgrænsning, måtte vente adskillige år efter 1905 på at få det skidne vand ført bort i lukkede ledninger.

Varde Gasværk lå hvor der tidligere var en containerplads, og hvor Føtex ligger i dag. Billedet er fra ca. 1908, og er taget ovre fra pladsen, hvor markedshallerne senere blev bygget.

Til venstre for gasværkets skorsten ses vandtårnet.

II. Gasværksvandet.

Efteråret 1885 stod Varde gasværk færdigt og begyndte at levere til forbrugerne. Gassen blev udvundet af stenkul, som efter afgangningen blev solgt til byens borgere som koks. Værket lå på den nordøstlige side af Lerpøtvej ved Nørreportkrydset, hvor der indtil for få år siden var en containerplads. Også her opstod der problemer med spildevandet. Seks år efter værkets start skrev avlsbruger Jens Nielsen en klage:

Til Varde Byraad

Undertegnede der er Bosiddende nordvestlig for gasværket med facade ud mod den saakaldte Lerpøt vei skal Daglig pasere denne vei hen til Byen forbi Gasværket noget der er nesten ufremkommelig. Grunden her til er at Grøften ud for Gasværket staar Bredfuld af Stinkende vand fra samme værk og hvilket vand aldeles ingen afløb har og desaarsag ikke alene er meget sundhedsfarlig men tillige gjør ferdslen med Veien saa daarlig at Børnene næsten ikke kan Pasere for at søge Skolen. Foranlediget her af tør mand henvende sig til Byraadet om at der Snaarest bliver draget tilbørlig Omsorg for at det stinkende Vand kan blive bortledet saaledes at Ferselen igjen kan komme i nogenlunde orden.

Varde d. 7/12 1891

Erbødigst Jens Nielsen

Byrådet overlod sagen til gade- og vejudvalget, der dog sendte en forespørgsel til sundhedskommissionen, inden der blev truffet afgørelse om, hvad der skulle gøres. Svaret herfra forelå i begyndelsen af april 1892. Det var skrevet af distriktslæge⁴ Kietz:

Gasvandet er i sanitær Henseende aldeles uskadeligt, naar der blot sørges for, at det ikke kan komme til Brøndene, og det intetsteds stagnerer, ja det er endog desinficerende idet det er iblandet Carbolsyre.

Kommissionens øvrige medlemmer undtagen sygehuslægen tilsluttede sig med deres underskrifter distriktslægens opfattelse. Sygehuslæge C.A.Larsen skrev, at han ikke ville ytre sig på grund af ukendskab til forholdene. En ret besynderlig udtalelse, når man tager i betragtning, at hans arbejdsplads lå på Østervold ca. 200 m. fra gasværket. Det forholder sig nok således, at sygehuslægen var aldeles uenig med Kietz om vandets beskaffenhed, fordi carbolsyre er identisk med det meget giftige fenol. Men Larsen har ikke villet vise sin uenighed med distriktslægen, der som tilsynsførende med sygehuset var hans overordnede.

Sagen gik så tilbage til gade- og vejudvalget, der afgav betænkning med fire forslag til løsning af problemet:

1. Da vandet ikke var sundhedsfarligt kunne det nemt og billigt ledes om i Nørregades rendesten.
2. Det kunne føres bort i den grøft, der gik langs med spadserestien ved Nørrevold om til Vesterport. Udvalget var dog ikke glad for denne løsning, da det måtte "befrygtes, at de plantede Træer ved Grøftekanten vil bortvisne af Gasvandet." - Man havde åbenbart også en mistanke om, at vandet ikke var miljøvenligt.
3. Spildevandet skulle i rør og åbne grøfter ledes over Søren Pedersens mark. Men da dette krævede en ekspropriation, så ville denne fremgangsmåde blive ret kostbar.
4. Den under pkt. 2 nævnte grøft kunne blive rørlagt og vandet ledes bort gennem denne rørledning. Det ville koste ca. 800 kr., men så blev man fri for "den ubehagelige og smudsige Grøft langs Gangstien."

Udvalget sluttede med at anbefale byens styrelse enten løsning 1 eller 4. Indstillingen blev forelagt byrådet 5/9 1892. Det blev vedtaget, at udsætte sagen indtil videre. Så dukkede den op igen på mødet 10/7 1893. Her blev der skrevet i forhandlingsprotokollen: "ældre Sag, der har henstaaet som udsat udgaaer nu som fuldstændig afgjort." Protokollen fortæller ikke hvad der er sket i sagen, men borgmester Kalko⁵ har med blyant bag på brevet fra Jens Nielsen noteret, at "Grøften er tilkastet". Det må være grøften ved gasværket, der er tale om. Men hvad der blev af carbolsyrevandet, får vi ikke noget at vide om.

Ole Nørskov Nielsen

Noter:

1. Ukendt person. Findes ikke i folketællingerne 1880 eller 1890.
2. Sygehuslæge fra 1887.
3. Byrådet havde ialt ti medlemmer incl. den kongeligt valgte byfoged. Heraf var fire fra Højre og fem fra Venstre.
4. I dag embedslæge.
5. Kalko afløste Lendrup som borgmester og politimester i 1885 og sad i embedet indtil 1893.